

# ОБЛОГА МІСТ І УКРІПЛЕНЬ РАННЬОСЕРЕДНЬОВІЧНИМИ КОЧІВНИКАМИ

**Володимир БЕРЕЖИНСЬКИЙ,**

*кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, заступник голови правління Українського інституту військової історії*



**Михайло ІВАНУЦ,**

*викладач Київського фінансово-економічного коледжу Національного університету державної податкової служби України; аспірант кафедри історії і археології Чернігівського Національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка*

***Бережинський Володимир, Івануц Михайло.** Облога міст і укріплень ранньосередньовічними кочівниками.*

*У статті висвітлено військові дії, тактику, способи та прийоми під час облоги міст і укріплень кочівниками раннього середньовіччя. Автори спростовують існуючі твердження про незастосування облоги кочівниками.*

***Ключові слова:** військові дії кочівників, облога міст і фортець, оборонні споруди, облогова тактика.*

**Бережинский Владимир, Ивануц Михаил.** *Осада городов и крепостей раннесредневековыми кочевниками.*

*В статье освещаются военные действия, тактика, способы и приемы о время осады городов и крепостей кочевниками раннего средневековья. Авторы опровергают существующие утверждения о неприменении осады кочевниками.*

**Ключевые слова:** *военные действия очевидков, осада городов и крепостей, оборонне сооружения, осадная техника.*

**Berezhyns'kyi Volodymyr, Ivanuts Mykhajlo.** *The siege of towns and fortifications Early nomads.*

*The article deals with military action, tactics, methods and techniques during the siege of towns and fortifications nomads early Middle Ages. The authors refute the allegations of non-use of existing siege nomads.*

**Key words:** *military action nomads, the siege of towns and castles, fortifications, siege tactics.*

Останнім часом у ряді видань з військової історії Східної Європи раннього середньовіччя почали все частіше зустрічатися гіпотези про те, що кочівники не уміли і не прагнули брати укріплення противника, не маючи для цього сил (вихідних штурмових підрозділів) і засобів (облогової техніки, металльної артилерії).

На жаль авторів цих гіпотез, при пильнішому розгляді облогової тактики кочівників і оснащення їх війська виявляється прямо протилежне. Зазвичай, при нальотах, а насамперед на початку крупних воєн з сильними державами, кочівники прагнули узяти міста, які майже завжди були оточені оборонними спорудами – фортечними стінами. Тривалими ж облогами міст вони практично не займалися, оскільки не вистачало часу і не було запасів продуктів, фуражу [1, с. 108]. Без застосування облогової техніки швидко узяти добре укріплені міста було важко.

Всяке кінне військо віддавало перевагу над облогами міст польовим битвам. Проте хоч і були неприємними кочівникам облогові військові дії, вони вели їх досить кваліфіковано. Зрозуміло, при першій-ліпшій можливос-

ті вони прагнули узяти місто швидко, не удаючись до довгих і громіздких облогових робіт. Для цього вони робили ставку на раптове захоплення нальотом або застосовували якнайдавніший прийом кочівників: укрити в засідці основну частину війська, іншу частину приводили до стін і влаштували хибний штурм і хибний же відступ. Коли захисники відкривали ворота і робили вилазку, свіжі підрозділи швидко виходили із засідки і або відразу уривалися в місто, або накидалися на захисників, що вийшли, громили їх і входили в місто на їх плечах [2, с. 9].

Якщо ж місто мало міцні укріплення, великий і добре озброєний гарнізон, необхідні засоби життєзабезпечення і не збиралося здаватися, кочівники проводили «пра-



*Напад половців на Київ 1096 р.  
Мініатюра з Радзивілівського літопису*



*Половці захоплюють Торчеськ 1093 р.  
Мініатюра з Радзивілівського літопису*

вильну» облогу. Для цього місто відрізувалося від усіх шляхів сполучення. Третина війська займалася тільки питаннями ізоляції, як від гарнізону, так і від зовнішнього нападу. Частина військ займалася спустошенням околиць: споруди зносилися, продовольство і худоба реквізувалися, а частково знищувалися, дерева вирубувалися і доставлялися для облогових робіт. Мирне чоловіче населення також приганяли для облогових дій. Ці полонені працювали носильниками, під вогнем захисників завальювали фортечні рови, під наглядом фахівців виготовляли деталі облогових споруд, підтягали облогову техніку до стін міст. А коли починався штурм, ці ж мирні полонені, що

підштовхувалися списами кочівників, першими лізли на стіни під стріли і каміні своїх же співвітчизників, викликаючи у них тим самим замішання. Улюбленим інженерним прийомом кочівників, направленим на руйнування як стаціонарних, так і польових укріплень противника були, якщо дозволяли умови, «гідротехнічні заходи»: будувалася дамба і тимчасове водоймище, у ньому накопичувалася

вода, після чого дамба руйнувалася, і бурхливі потоки спрямовувалися на табір або фортечні стіни ворога [3, с. 9].

Доля захисників міста, що наполегливо оборонялися, зазвичай була жахлива: їх поголовно знищували. Часто саме цей чинник утримував захисників від тривалої облоги і підштовхував до здачі на милість переможців.

На степовій смузі Євразії у кочівників не було традицій щодо виготовлення облогової техніки і методів її використання. Але в епоху середньовіччя при нальотах і війнах вони подібну техніку застосовували досить часто. Напевно, виготовляли її не самі, а брали у осілих сусідів, які представляли крупні держави, де уміли ці засоби застосовувати. Нерідко цим займалися крупні кочівники, що знаходилися в Північному Причорномор'ї. Відомості про це містяться тільки в письмових джерелах. Облогова техніка, яка майже повністю складалася тільки з дерева, не могла хоча б частково зберегтися до сьогодні.

Дуже часто різні облогові пристосування при узятті міст застосовували гуни. Безумовно, саме тому вони пристосувалися брати міста, чого раніше робити не уміли [4, с. 30]. Для того, щоб піднятися на самий верх фортечних стін, гуни часто використовували драбини, аркани, а зрідка й інші облогові пристосування [5, с. 159]. Для



*Облога Переяслава половцями в 1185 р.  
після поразки князя Ігоря. Мініатюра з  
Радзивілівського літопису*

пролому кам'яних стін вони успішно використовували різні металеві машини [6, с. 110].

Щоб увірватися в місто, стіни пробивалися легкими, обшитими шкірою таранами [7, с. 408]. Візантієм Приском Панійським (V ст.) детально було описано ті драбини і оборонні споруди, які «скіфи» (гуни) використовували при облозі візантійського міста Наїс, куди завдяки цьому і увірвалися. Вони «... підвели до стіни машини, насамперед колоди, що лежали на колесах, унаслідок зручності їх для підвезення... Ці машини від вогненосних прикривалися тинами з лозин зі шкірами і шкурами для захисту від інших снарядів... Почали підвозитися і так звані барани... Це була колода, що вільно висіла на ланцюгах між схиленими один до другого брусами і що мали гострий наконечник покришки. Саме люди сильно натягували його канатами із заднього кінця в протилежну сторону від предмета, що повинен отримати удар, а потім відпускали, так що від сили удару знищувалася вся частина стіни, що піддалася йому... Ті, що облягали,

Половці спляють Юр'єв.  
Мініатюра з Радзивілівського літопису



підвозили і драбини, так що місто було узятє після того, як в інших місцях стіна була розбита барабанами. Варвари пробралися в місто через розбиту ударом барана частину огорожі, а також і драбинами, які підвозилися до частини стіни, що ще не впала» [8, с. 246].

Так само з різними «облоговими спорудами» вправлялися авари, яких цьому учили візантійці [9, с. 66; 10, с. 59]. Це облогові драбини [11, с. 95], різні за формами і розмірами дерев'яні башти [12, с. 66; 13, с. 160], тарани [14, с. 91]. Судячи за спогадами візантійського імператора X ст. Константина Багрянородного, авари одного разу захопили фортецю не за допомогою якоїсь облогової техніки, а хитрістю – переодягнувшись в одяг противника [15, с. 291].

Інших відомостей про облогу міст ранньосередньовічними кочівниками Північного Причорномор'я немає. У письмових джерелах знову з'являються відомості про те, що такими справами в цьому регіоні займалися степняки, що облягали міста і пізніше, – в розвиненому середньовіччі. В кінці XII ст. у по-

Облога Білгорода печенігами.  
Мініатюра з Радзивілівського літопису



ловців з'явилися великі металеві машини, яких раніше у них не було; при облозі міст половці користувалися і грецьким «живим» вогнем [16, с. 90], «смагу людемъ мычючи въ пламянь розе ...» [17, с. 20].

Ще пізніше відомі цілі династії монгольських інженерів облогової техніки. Всі облогові прийоми китайців та інших кочівників монголи знали і застосовували. Самі вони додали до них спорудження палісаду – високої огорожі, що щільно оточує обложене укріплення, щоб обложені не могли зробити несподіваної вилазки. Монголи широко і активно застосовували облогові машини як важеле-натяжні, так і такі, що мають в основі великі станкові луки. Більш того,

застосовували вони також запальні і бризантні суміші на кшалт пороху, а також власне вогнепальну зброю – гармати з ядрами і розривними гранатами. Проте з часом облогова техніка продовжувала застосовуватися і розвиватися лише в тих монголо-татарських державах, центри яких розташовувалися в могутній осіло-землеробській, міській зоні [18, с. 31].

Отже, віддаючи перевагу над облоговим боєм польовим битвам, кочівники, проте, уміли брати і досить добре укріплені міста противника. У багатьох із них була для цього (або будувалася, захоплювалася) облогова техніка і металеві артилерія, а пізніше і запальна зброя.

## ДЖЕРЕЛА

1. Ларичев В.Е., Тюрюмина Л.В. Военное дело у киданей (по сведениям из «Ляо-Ши») // Сибирь, Центральная и Восточная Азия в средние века. – Новосибирск, 1975.
2. Горелик М.В. Армии монголо-татар X–XIV веков: Воинское искусство, оружие, снаряжение / М.В. Горелик. – М.: Восточный горизонт, 2002.
3. Там само.
4. Прокопий Кессарийский. История войн римлян с печенегами, вандалами и готфами. – СПб., 1880. – Кн. 2.
5. Агафий. О царствовании Юстиниана. – М.; Л., 1953.
6. Кордан. О происхождении и деяниях четов. – М., 1960.
7. Прокопия Кессарийского. История войн римлян с печенегами, вандалами и готфами. – СПб., 1880. – Кн. 2.
8. Латышев В.В. Известия древних писателей о Скифии и Кавказе // Вестник древней истории. – 1948. – №4.
9. Феофилакт Симокатта. История. – М., 1957.
10. Чичуров И.С. Византийские исторические сочинения: «Хронография» Феофана, «Бревиарий» Никифора / И.С. Чичуров. – М.: Наука, 1980.
11. Менандр Протектор. История // Свод древнейших письменных известий о славянах. – М., 1991. – Т. 1.
12. Феофилакт Симокатта. История. – М., 1957.
13. Чичуров И.С. Византийские исторические сочинения: «Хронография» Феофана, «Бревиарий» Никифора / И.С. Чичуров. – М.: Наука, 1980.
14. Менандр Протектор. История // Свод древнейших письменных известий о славянах. – М., 1991. – Т. 1.
15. Константин Багрянородный. Об управлении империей // Развитие этнического самосознания славянских народов в эпоху раннего средневековья. – М., 1982.
16. Строков А.А. История военного искусства / А.А. Строков. – М., 1955. – Т. 1.
17. Слово о полку Игоревім / Давньоруський текст; ритмічний переклад. – К.: Радянська школа, 1986.
18. Горелик М.В. Армии монголо-татар X–XIV веков: Воинское искусство, оружие, снаряжение / М.В. Горелик. – М.: Восточный горизонт, 2002.